

1. melléklet: Az akadémiai kutatóintézet-hálózat 2010–2015 közötti tevékenységéről készült három tudományterületi beszámoló

Előzmények

A Magyar Tudományos Akadémia jogszabályi kötelezettség alapján, továbbá a kutatóintézmények hosszú távú eredményes működtetése érdekében rendszeres időközönként – független szakértői testületek, bizottságok segítségével – értékeli az akadémiai kutatóhelyek többéves kutatási tevékenységét. E testületek az értékelés mellett általános és konkrét javaslatokat fogalmaztak meg az egyes tudományterületek jövőjével kapcsolatban, segítve a központok, intézetek jövőbeli munkáját.

Az 1990 óta eltelt időszakban három átfogó felülvizsgálatra került sor az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsának (AKT) mint a kutatóhálózat köztestületi felügyeletét ellátó testületnek a kezdeményezésére. Az első értékelés az 1989–1994 közötti időszakot vette számba 1995-ben. A második a bölcsészet- és társadalomtudományok esetében az 1995–2002, míg az élettudományok, valamint a matematikai és természettudományok esetében az 1998–2002 közötti időszakot tekintette át 2003-ban. Az MTA kutatóhálózata 2012. január 1-jétől megújult struktúrában működik, ezért 2014 novemberében az AKT javaslatot tett az akadémiai kutatóintézet-hálózat 2010–2015 közötti szakmai tevékenységének átvilágítására.

A 2010–2015 közötti időszak tudományos tevékenységének és stratégiájának szakmai felülvizsgálata

A **szakmai felülvizsgálat alapvető célja** volt, hogy az értékelés az intézeteket korábbi teljesítményükhöz viszonyítsa, megvizsgálja és megállapítsa a hazai tudományosságon belüli helyzetüket, illetve felmérje az adott kutatási tevékenység nemzetközi trendjéhez viszonyított pozícióját. A felülvizsgálat alkalmat adott az 2012. évi átalakítás előtti időszak utolsó két éve és az azóta eltelt négy év tevékenységének és feltételrendszerének összehasonlítására is. A kutatóhálózati értékelés ahhoz is hozzájárult, hogy az MTA vezetése a szükséges egyeztetéseket lefolytathassa az akadémiai kutatóhelyek középtávú tudományos kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiájáról, és ehhez kellő humán- és pénzügyi forrásokat rendelhessen a szakmai felülvizsgálat eredményeire és tanulságaira alapozva.

Az akadémiai intézetek részletes értékelését a szűkebb szakterületek, diszciplínák képviselőiből álló **29 szakértői testület**, valamint e testületek anyagaira támaszkodva **három tudományterületi testület** végezte. A testületek értékelési tevékenysége 2016 júniusától 2017 februárjáig tartott. **A Bölcsészet- és Társadalomtudományi Tudományterületi Testület Hunyady György** akadémikus vezetésével **16 intézet**, **az Élettudományi Tudományterületi Testület Solti László** akadémikus vezetésével **13 intézet**, **a Matematika és Természettudományi Tudományterületi Testület Blaskó Gábor** akadémikus vezetésével **14 intézet** tudományos vizsgálatának összegző jelentését (*43 intézeti szakértői jelentés véglegesített dokumentumaival együtt*) készítette el.

Az intézetek tudományos felülvizsgálatára felkért szakértői és tudományterületi értékelők **munkamódszerük** alapján intézettelátogatások, személyes konzultációk keretében tekintették át az intézetek, kutatóközpontok szakmai tevékenységét az értékelési időszak 2010–2015 közötti periódusában, elemezték az intézményvezetők által benyújtott kutatóhelyi önértékeléseket és a tudományos középtávú (2016–2019) stratégiai koncepciókat, valamint elkészítették a kutatóhelyek SWOT-elemzését, és testületi ajánlásokat, javaslatokat fogalmaztak meg. A szakértői testületek javaslatát alapul véve a három tudományterületi

testület véglegesítette a szakértők által elkészített, az intézetek (és központok) tevékenységére és működésére vonatkozó testületi értékeléseket. A kutatóhelyek minősítését az AKT által meghatározott skála (kiváló, jó, megfelelő, gyenge) alkalmazásával állapították meg.

A szakértői testületek által értékelt akadémiai intézetek

<i>A testületek megnevezése tudományterületenként</i>	<i>Az értékelt intézet megnevezése</i>
<i>Bölcsészet- és társadalomtudományi</i>	
Filozófia	BTK Filozófiai Intézet
Irodalomtudomány	BTK Irodalomtudományi Intézet
Jogtudomány	TK Jogtudományi Intézet
Kisebbségkutatás	TK Kisebbségkutató Intézet
Közgazdaság-tudomány	KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet KRTK Világgazdasági Intézet
Művészettörténet	BTK Művészettörténeti Intézet
Néprajztudomány	BTK Néprajztudományi Intézet
Nyelvtudomány	Nyelvtudományi Intézet
Politológia	TK Politikatudományi Intézet
Pszichológia	TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet
Regionális kutatások	KRTK Regionális Kutatások Intézete
Régészet	BTK Régészeti Intézet
Szociológia	TK Szociológiai Intézet
Történettudomány	BTK Történettudományi Intézet
Zenetudomány	BTK Zenetudományi Intézet
<i>Matematika és természettudományi</i>	
Atomfizika, részecskefizika	Atommagkutató Intézet Wigner FK Részecske- és Magfizikai Intézet
Csillagászat, űrkutatás	CSFK Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet
Energetika, nukleáris kutatások, felületkémia	EK Atomenergia-kutató Intézet EK Energia- és Környezetbiztonsági Intézet
Földtudományok	CSFK Földrajztudományi Intézet CSFK Földtani és Geokémiai Intézet CSFK Geodéziai és Geofizikai Intézet
Kémia, farmakológia	TTK Szerves Kémiai Intézet TTK Anyag- és Környezetkémiai Intézet
Matematika	Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet
Számítástechnika	Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
Szilárdtest-fizika, anyagtudomány	Wigner FK Szilárdtestfizikai és Optikai Intézet EK Műszaki Fizikai és Anyagtudományi Intézet
<i>Élettudományi</i>	
Agrártudományok	ATK Mezőgazdasági Intézet ATK Növényvédelmi Intézet ATK Talajtani és Agrokémiai Intézet

Állatorvos-tudomány	ATK Állatorvos-tudományi Intézet
Biokémia, genetika, biofizika, enzimológia	SZBK Biofizikai Intézet SZBK Biokémiai Intézet SZBK Genetikai Intézet SZBK Növénybiológiai Intézet TTK Enzimológiai Intézet
Orvostudomány, neurobiológia	Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet
Ökológia, botanika	ÖK Ökológiai és Botanikai Intézet
Hidrobiológia, limnológia	ÖK Duna-kutató Intézet ÖK Balatoni Limnológiai Intézet

Valamennyi intézetértékelés előre megállapított (AKT-határozatban rögzített) egységes szempontrendszer szerint történt. Ezek a következők voltak:

- 1) *Az adott intézmény tudományos teljesítménye publikációs és idézettségi eredményei alapján*
 - a) *A publikációk szakmai minősége*
 - b) *A publikációk típusai és megjelenési helyük alapján kirajzolódó publikációs stratégia minősítése*
 - c) *A publikációk viszonyítása az adott tudományterület (diszciplína) nemzetközi sztenderdjeihez*
 - d) *A publikációk idézettségi mutatóinak értékelése*
- 2) *Az intézmény hatéves tevékenysége és középtávú terve alapján kirajzolódó tudományos stratégiájának értékelése*
- 3) *Az intézmény nemzetközi kapcsolatai és pályázati eredményessége*
- 4) *Az intézmény vállalati kapcsolatai, valamint a társadalomban való hasznosulás és a tudományos ismeretterjesztés érdekében kifejtett tevékenysége*
- 5) *Az intézmény kutatóinak részvétele a hazai és nemzetközi tudományos életben (konferenciaszervezés és -részvétel, tagság vagy vezető pozíció tudományos testületekben, értékelési tevékenység stb.)*
- 6) *Az intézmény kutatóinak részvétele a felsőoktatásban, különös tekintettel a doktori képzésben való részvételre*
- 7) *Az intézmény személyi összetétele (kutatói korfa, kutatói utánpótlás, fluktuáció, tudományos minősítettség)*
- 8) *Az intézmény vezetési struktúrája és gyakorlata*
- 9) *Az intézmény kutatásfinanszírozása szerkezetének és hatékonyságának értékelése; a kutatási infrastruktúra minősége és kihasználtsága*
- 10) *Az adott intézmény tevékenységére jellemző egyéb sajátosság (új kutatóközpontok esetén a központ létrehozása előtti és utáni teljesítmény összehasonlítása, a központ létéből fakadó sajátosságok)*

A kutatóhálózati értékelés főbb megállapításai

Az MTA kutatóhálózatának szerkezetátalakítása nyomán a **bölcsészet- és társadalomtudományok** területén jelenleg összesen 16 intézet működik 5 költségvetési szervként. Ezek közül egy intézet megtarthatta önálló jogi státuszát, és maradt változatlanul kutatóintézet, a többi korábbi kutatóintézet pedig 4 kutatóközpontba szervezve látja el feladatait. A 16 értékelt intézet közül 10 kiváló, 6 jó minősítést kapott a kutatóhely tevékenységét minősítő besorolási skála alapján.

Az **élettudományok** területén jelenleg összesen 13 intézet működik 5 költségvetési szerv formájában. Egyikük (MTA KOKI) önálló jogi státuszát megtartva maradt változatlanul kutatóintézet, egy másik már 2012 előtt is kutatóközpont volt (MTA SZBK), 8 korábbi kutatóintézet pedig három kutatóközpontba szervezve látja el feladatait. A 13 értékelt intézet közül 8 kiváló és 5 jó minősítést kapott a kutatóhely tevékenységét minősítő besorolási skála alapján.

A **matematikai és természettudományok** területén jelenleg összesen 14 intézet működik 7 költségvetési szervként. Ezek közül három intézet megtarthatta önálló jogi státuszát és maradt változatlanul kutatóintézet, tizenegy korábbi kutatóintézet pedig négy kutatóközpontba szervezve működik. A 14 értékelt intézet közül 10 kiváló, 4 pedig jó minősítést kapott az értékelési skála beosztása alapján.

Az intézetminősítések az értékelési skála alapján a következők:

Bölcészlet- és társadalomtudomány

Bölcészettudományi Kutatóközpont (BTK):

- BTK Filozófiai Intézet (FI) – jó
- BTK Irodalomtudományi Intézet (ITI) – kiváló
- BTK Művészettörténeti Intézet (MI) – kiváló
- BTK Néprajztudományi Intézet (NTI) – kiváló
- BTK Régészeti Intézet (RI) – kiváló
- BTK Történettudományi Intézet (TTI) – kiváló
- BTK Zenetudományi Intézet (ZTI) – kiváló

Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont (KRTK):

- KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet (KTI) – kiváló
- KRTK Regionális Kutatások Intézete (RKI) – kiváló
- KRTK Világgazdasági Intézet (VGI) – jó

Nyelvtudományi Intézet (NYTI) – kiváló („részben kiváló, részben jó”)

Társadalomtudományi Kutatóközpont (TK):

- TK Jogtudományi Intézet (JTI) – kiváló
- TK Kisebbségkutató Intézet (KI) – jó
- TK Politikatudományi Intézet (PTI) – jó
- TK Szociológiai Intézet (SZI) – jó

Természettudományi Kutatóközpont (TTK):

- TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet (KPI) – jó
- TTK Agyi Képzőközpont (AKK) (elemzés és ajánlás készült)

Élettudomány

Agrártudományi Kutatóközpont (ATK):

- ATK Állatorvos-tudományi Intézet (ÁOTI) – kiváló
- ATK Mezőgazdasági Intézet (MGI) – kiváló
- ATK Növényvédelmi Intézet (NÖVI) – kiváló
- ATK Talajtani és Agrokémiai Intézet (TAKI) – jó

Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (KOKI) – kiváló

Ökológiai Kutatóközpont (ÖK):
ÖK Balatoni Limnológiai Intézet (BLI) – jó
ÖK Duna-kutató Intézet (DKI) – jó
Ökológiai és Botanikai Intézet (ÖBI) – jó

Szegedi Biológiai Kutatóközpont (SZBK):
SZBK Biofizikai Intézet (BFI) – kiváló
SZBK Biokémiai Intézet (BKI) – kiváló
SZBK Genetikai Intézet (GI) – jó
SZBK Növénybiológiai Intézet (NBI) – kiváló

Természettudományi Kutatóközpont (TTK):
Enzimológiai Intézet (EI) – kiváló

Matematikai és természettudomány

Atommagkutató Intézet (ATOMKI) – kiváló

Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (RAMKI) – kiváló

Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet (SZTAKI) – kiváló

Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont (CSFK):
CSFK Földrajztudományi Intézet (FTI) – jó
CSFK Földtani és Geokémiai Intézet (FGI) – jó
CSFK Geodéziai és Geofizikai Intézet (GGI) – jó
CSFK Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet (CSI) – kiváló

Energiatudományi Kutatóközpont (EK):
EK Atomenergia-kutató Intézet (AEKI) – kiváló
EK Energia- és Környezetbiztonsági Intézet (EKBI) – kiváló
EK Műszaki Fizikai és Anyagtudományi Intézet (MFA) – kiváló

Természettudományi Kutatóközpont (TTK):
Anyag- és Környezetkémiai Intézet (AKI) – jó
Szerves Kémiai Intézet (SZKI) – kiváló

Wigner Fizikai Kutatóközpont (Wigner FK):
Részecske- és Magfizikai Intézet (RMI) – kiváló
Szilárdtestfizikai és Optikai Intézet (SZFI) – kiváló

A tudományterületi testületek átfogó megállapításai és javaslatai

A Bölcsész- és Társadalomtudományi Testület átfogó megállapításai, javaslatai

Az MTA kutatóhálózata és ezen belül a bölcsész- és társadalomtudományi kutatóhelyek együttese a hazai szellemi életben fontos és kiválthatatlan értéket képvisel mind a nemzetközi együttműködésben és összehasonlításban, mind a nemzeti kultúra közegében és gyarapításában. E főhivatású kutatóhelyek szerepét a felsőoktatási intézmények átvállalni nem

tudják, ugyanakkor a velük való érdemi és intézményesen rendezett együttműködés fontos és előrevivő a magyar tudományosság szempontjából. (Ha egy szakterületnek nincs akadémiai kutatóhelye, az az egész tudományág fejlődését visszaveti, amire a neveléstudományi kutatások helyzete jellegzetes példa.) Az akadémiai kutatóhelyek az alkalmas letéteményesei a hosszú távú munkával kidolgozott „szellemi nagyvállalkozásoknak” (lásd szótárak, társadalom- és kultúrtörténeti összefoglalók, monográfia-sorozatok, KRTK Adatbank, TK Kutatási Dokumentációs Központ), melyek megvalósítása nem képzelhető el másként, mint ütemezett és kontrollált munkafolyamatként.

A bölcsészet- és társadalomtudományi kutatási szektorban az intézethálózat megújítása keretében létrehozott kutatóközpontok valóban szükséges és megfelelő intellektuális erőt képező centrumai a magyar szellemi életnek. Az eddigi tapasztalatok alapján néhány ponton megfontolandó kisebb-nagyobb korrekció. Így szakmai arculata és előzményei alapján a regionális kutatások országos hálózata megerősítésének lehet forrása és formája, ha önálló kutatóközponttá alakul. Az MTA Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézetnek a Természettudományi Kutatóközpontba való betagozása deformálta a szakterületet, korrekciójára szükség van akár a Természettudományi Kutatóközpont keretében, akár megosztva a társadalomtudományi kutatóhelyekkel. A pedagógiai tudományok hiányterületét – különös tekintettel arra, hogy az Akadémia minden értelemben érdekelt az oktatás helyzetének konszolidálásában és fellendítésében –, ha nem is feltétlenül intézeti keretben, de hálózatos formában, gondozni kell ott, ahol fellelhető erre kutatási kapacitás, illetve intézményesen kifejlészthető ilyen társadalom- és „elmetudomány”.

A társadalomtudományi kutatások országos támogatásának helyzete jelenleg esetleges, ennek megoldatlansága is hozzájárul ahhoz, hogy e terület az MTA kutatóhálózatában se részesüljön kellő figyelemben és anyagi támogatásban. Megtartva a kutatóhálózat szolid alaptámogatását, valamint a személyes és tematikus pályázatok rendszerét, megfontolni érdemes egy olyan kutatási főirány kialakítását, amely (mondjuk a Nemzeti Agykutató Programhoz hasonlóan) a korszerű tudományosság magas és nemzetközileg respektált szintjén tanulmányozza a Kárpát-medence köztörténetét, a magyarság kultúrtörténetét, társadalmunk állapotának – esetenként ellentmondásos – fejleményeit, és aktív faktora a hazai és nemzetközi köztudat alakításának, direkt és indirekt módon támogatja a kormányzati munkát. Egy célzott kutatási főirány a maga erőforrásaival lehet alkalmas arra, hogy a társadalomkutatások mai egzisztenciális bizonytalanságai és tematikus esetlegessége megszűnjön. A főirány bázisintézményeinek szerepére az akadémiai kutatóhálózat központjai bizonyosan alkalmasak.

A főirányban megjelenő nemzeti kutatási stratégia és azzal együtt az erőforrások stabilitása és növekedése nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a kutatóhálózat központosítása ne úgy tűnjön fel, mint a diszciplináris kutatóhelyek autonómiájának visszavétele, hanem mint az átlátható és szervezett együttműködés ösztönző kerete. A kutatóközpontok megnövelt mozgástere hálás terepe lehet annak, hogy a főigazgatók egyszemélyi felelősségét és az azzal járó intézkedési jogosultságokat fenntartva, vele partneri viszonyban érdemi szakmai irányító szerephez jussanak a tudományos igazgatók, akik a kutatóközpont egyedi sajátosságainak megfelelően átengedett jogkörben eljárhatnak, valamint ami még fontosabbnak tűnik, mint a központ jogosultságokkal rendelkező tanácsának tagjai eljutnak az összes, vezetéshez szükséges információhoz, és együttes fellépéssel orientáló szabályok megalkotására is jogosultak.

A kutatóhálózatban általában, ám ennek részeként a bölcsész- és társadalomtudományi szektorban sem kamatozik az MTA történetileg kialakult kettős arculata, nevezetesen, hogy az intézmény egyfelől az országban a tudomány terén leginkább kompetens testületek szervezett együttese, másfelől működtetője a főhivatású kutatóhelyek hálózatának. Az intézménymegújítások sajnálatosan káros és revideálandó következménye, hogy az akadémiai

testületek a kutatóhálózat (és vezetői) értékelésében és orientálásában, valamint eredményeinek közhasznú értelmezésében és összegzésében nem töltik be a rájuk méretezett és akadémiai törvény adta szerepet. A ma leszűkített kommunikációt intézményesen ki kell terjeszteni, valamint az Akadémián belüli és kívüli hivatali szervezetek kezébe csúszó szellemi és anyagi inspirációt az akadémiai törvény szellemében vissza kell juttatni a köztestületi rendszerhez.

A kutatóhálózat személyi politikájában – úgy tűnik – az akadémiai doktori cím megszerzése a kutatóhálózat számottevő részén nem tölti be azt az előrevivő és minőségbiztosító szerepet, amely elvárható és kívánatos lenne. A bölcsész- és társadalomtudományi területen az intézetekben dolgozó akadémiai doktorok száma csökken, márpedig ha ez az eredménnyel végzett kutatómunka során nem következik be, akkor az aggályokat is ébreszthet azzal kapcsolatban, hogy a fokozatosan csiszolt és magasra emelt követelmények nem váltak-e formálissá, és betöltik-e ösztönző, a személyi politikát szolgáló szerepüket. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a doktori cím megszerzésére irányuló törekvés és birtoklójának szerepe különösen fontos láncszem az MTA és a tudomány eleven művelése között. Az a kutatóhelyek jelen anyagi helyzetét kritikusan bemutató tény, hogy a doktori cím elnyerése után – mint több helyen felróják – az előléptetésnek nincsenek meg az anyagi feltételei, mint ahogy a pályázati keretben határozott ideig foglalkoztatott (pályakezdő, posztdoktor) fiatalok továbbfoglalkoztatásának lehetőségei is bizonytalanok és tervezhetetlenek.

A tudományos teljesítmények mérésekor és értékelésekor (legyen szó a határozatlan idejű jogviszonyban foglalkoztatottak folytatólagos közalkalmazotti jogviszonyáról, a kutatók értékeléséről vagy az akadémiai doktori cím elnyeréséről) bölcsész- és társadalomtudományi területen nem lehet divatszerűen és mechanikusan alkalmazni a természettudományok egyes területein bevett nemzetközi sztenderdeket. E kutatások jellegének megfelelően kellő súllyal és respekussal kell kezelni: a) az adatforrások természetének megfelelő, bővebb terjedelmű, illetőleg az összefüggések lényegét megragadni képes, szintetizáló könyveket, könyvrészleteket, valamint b) a megcélzott közönség szempontjából is nélkülözhetetlen és célszerű magyar nyelvű közleményeket és orgánumokat, nem tekintve idejétműltnek a Magyar Tudományos Akadémia rendeltetéséből fakadó és szabályzataiban rögzített feladatot, a magyar szaknyelv megőrzését és fejlesztését. E tudományterület természetes és hosszú távú stratégiája a nemzetközi kapcsolattartás, együttműködés, kiterjedt információcsere, rangos megjelenés a magyar tudományosság elemi érdeke a kutatások e szektorában is.

A kutatóhálózat bölcsész- és társadalomtudományi központjaiban és önálló intézeteiben nem tekinthető mellékesnek, elavultnak és perspektíva nélkülinek a könyv- és folyóiratanyag megőrzése és gyarapítása, a könyvtári infrastruktúra biztosítása a modern informatikai lehetőségek kibontakozásának idején sem. Ezáltal nem pusztán nemzeti értékek megőrzéséről, hagyományos munkaformák konzerválásáról van szó, hanem az ez irányú kutatások megkerülhetetlen feltételének biztosításáról. A kulturális örökség elemzésével és bemutatásával, akár a nemzeti imázs nemzetközi formálásával foglalkozó intézmények az írott művészeti és más tárgyi gyűjtemények anyagának megőrzését, rendszerezését, tudományos kiaknázását joggal tartják feladatuknak, és ebben az Akadémiának aktuálisan és perspektivikusan felelős szerepet kell vállalnia.

A bölcsész- és társadalomtudományok számára minden jel – és így a szakterületi elemzések – tanulsága szerint korszakos változás a Humán Tudományok Kutatóházának kiépítése, a beköltözés, a benne biztosított feltételek megtapasztalása és kiaknázása. E változás várakozásokkal és aggályokkal egyaránt találkozhat. Ennek a nemzeti tudományosság szempontjából fontos fejleménynek az előkészítése az MTA felelőssége volt, mint ahogy a bekövetkező változások követése és szükség szerinti korrekciója is az lesz.

Az akadémiai kutatóhálózatnak elsőrendű partnere a felsőoktatás, ezért a kutatóhelyek szakmai profiljának kialakítása során egyszerre kell tekintettel lenni az egyetemi társintézményekkel való kapcsolódás lehetőségeire és a munkamegosztás értékeire. Helyénvaló az a törekvés, hogy a főhivatású kutatóhelyek és az egyetemi tudományos műhelyek szakmai tudományos teljesítménye – a szakterületi sajátosságoknak szentelt figyelemmel – azonos dimenziókban legyen átlátható, és adekvát mércék szerint legyen értékelhető. Az akadémiai kutatóhálózat és az egyetemek közötti kapcsolatokat – lehetőség szerint – intézményes szintre kell emelni, beleértve ebbe a kettős foglalkoztatás szabályozását és a több helyen dolgozó kutatók eredményeinek kutatóhelyi elkönyvelését is.

Az Élettudományi Testület átfogó megállapításai, javaslatai

Az MTA kutatóhálózatának 2012-ben végrehajtott szerkezeti megújítása megteremtette annak a lehetőségét, hogy a létrejött akadémiai kutatóközpontok takarékosabb intézményi keretek között, koncentráltabb kutatási stratégia alapján végezhesék közfeladataikat. Emellett azonban a magyarországi alap kutatások versenyképes műveléséhez elengedhetetlen a közfinanszírozású pályázatok fenntartható és kiszámítható rendszere is. Az akadémiai kutatóhálózaton és a kutatóközpontokon belüli interdiszciplináris szemlélet erősítése, illetve további fokozása kívánatos a jelenleginél is jóval erősebb tudományos együttműködések és tudástranszfer-tevékenység megteremtése érdekében.

Az MTA szakmai felülvizsgálati analízise alapján a fentiek teljesüléséhez a következő alapvető lépéseket szükséges mielőbb megtenni:

- A közfinanszírozású akadémiai intézmények felfedező kutatásai kiszámítható, stabil állami támogatásának biztosítása érdekében szükséges az MTA költségvetési támogatási összegének kutatóhálózatra fordított működési költségkeretének a megemelése a rendelkezésre álló MTA-előirányzat újrafelosztásával, valamint az MTA fejezeti kezelésű előirányzatok részbeni átcsoportosításával a kutatóhálózat közvetlen intézetfinanszírozására.
- Szükséges továbbá az NKFI Hivatal által kezelt, a felfedező kutatásokat ösztönző kutatási témapályázatok (OTKA) keretösszege (2017-ben: 12 milliárd Ft) megemelésének kezdeményezése az MTA részéről.

Az akadémiai kutatóknak és intézményvezetőknek további erőfeszítéseket kell tenniük annak érdekében, hogy a vállalati szektor szereplőivel közösen, az ipar kutatási igényeihez jobban alkalmazkodva dolgozzanak ki kutatási tématerületeket, érjenek el innovációkat, ami részben tudásáramlást erősítő feladat is.

Az MTA tudományos köztestületként irányítja és felügyeli Magyarország legnagyobb és egyetlen főhivatású tudományos kutatóhálózatát, egyúttal szorosan kapcsolódik a felsőoktatás jelentős részéhez. Ehhez mérten az Akadémiának olyan célzott kutatás-fejlesztési és innovációs stratégiát kell mielőbb kidolgoznia és kellő eréllyel képviselnie, amely a kutatási főirányok kijelölése és művelése mellett az alap kutatások fizikai és humánerőforrásait, valamint finanszírozási feltételeit is biztosítja a teljes kutatóhálózatának. Ugyanis részben a hiányos KFI stratégia következménye, hogy a vizsgált intézetek jelentős többségének nincs jól kidolgozott közép- és hosszú távú kutatási stratégiája és céltudatos jövőképe, valamint az akadémiai kutatóhálózatban rejlő szinergiák egy része továbbra is kihasználatlan kincs.

A megújított intézményhálózatban javasoljuk a magas szintű kutatói követelményrendszer érvényesítését, az egyes kutatási témák versenyképességének rendszeres véleményezését.

Elodázhatatlan a kutatóknak aggasztóan alacsony arányának emelése, de természetesen anélkül, hogy a minőségi követelményekből engedni kellene. Az egyik megoldás az lehet,

hogy a pályázatok kiírásakor egyértelműen meg kell fogalmazni, hogy egyenlő szakmai teljesítmény mellett a kutatóhely preferálja a kutatók felvételét. A másik a családbarát munkahely kialakítása érdekében tett intézkedések. Szintén alacsony a nők aránya az akadémikusok és az MTA doktorai között. Ennek további kedvezőtlen hatásaként a tudományos vezetői (kutatócsoporti, intézetvezetői, intézményvezetői, különböző tudományos testületi vezetői) pozíciók betöltői között is egyértelműen alulreprezentáltak a kutatók. Az Akadémia a jövőben deklaráltan bátorítsa azokat a kutatókat, akik képességük és tudományos, valamint szervezési eredményeik alapján vezetői szerepkörben is részt vállalhatnak.

Az MTA-nak ajánlott célzott és érdemi felmérést végeznie annak érdekében, hogy a szerkezetében átalakított intézményrendszerben foglalkoztatott adminisztratív és támogató tevékenységet végző munkatársak száma és képzettségi szintje összhangban van-e és arányos-e a kutatási feladatok megvalósításával. Amennyiben ez a létszám túl alacsony, akkor mind a PhD-hallgatók, mind a kutatást végzők alkotóidejét és -kedvét csökkentjük azzal, hogy többletfeladatként a kutatók látják el részben ezeket a tevékenységeket is.

Fontos, hogy a megújított kutatóhálózat belső kontrollrendszerét professzionális szintre fejlessze az MTA, és teremtsen meg a kontrollrendszer hatékony működtetését is.

A tudományos teljesítmény és a hatékonyság feltételeinek javítása – az értékelők által feltárt és ismertett problémák szisztematikus megoldásával – középtávon az intézetek és az Akadémia vezetésének közös feladata.

A Matematika és Természettudományi Testület átfogó megállapításai, javaslatjai

Az MTT-intézetekben a 2010. évi 1752 főről a 2015. évre 1530 főre csökkent az összes foglalkoztatott átlagszáma. A létszámcsökkenés feltehetően az adminisztratív és a szolgáltató funkcionális szervezetek átalakítására, személyi állományának mérséklésére (esetleg kiszervezésére) vezethető vissza. Az értékelt időszakban a kutatói létszám 913 főről 995 főre növekedett. Ennek a pozitív változásnak az egyik oka az MTA és az NKFI Hivatal fiatal kutatói álláslehetőségeinek kihasználása, a posztdoktori pályázati rendszer működtetése, valamint az, hogy az egyetemeken is lehetővé vált az MTA Lendület program megvalósítása, és növekedett a hagyományos támogatott kutatócsoportok száma is. Ennek köszönhetően a PhD-fokozattal rendelkező kutatói létszám 447 főről 551 főre emelkedett.

Negatív változás az MTA doktora címmel rendelkező kutatók arányának stagnálása (~170 fő), majd visszaesése 144 főre, valamint az MTA-kutatóhelyhez köthető akadémikusok számának csökkenése a vizsgált időszakban 30%-kal 36 főről 25 főre. E negatív tendencia okozza azt a sajnálatos tény is, hogy jelenleg több MTT-kutatóhely igazgatója/főigazgatója nem rendelkezik MTA doktora címmel.

Az intézeti korfákat tanulmányozva megállapítható, hogy legnagyobb hiány a tapasztalt 35 és 45 év közötti kutatók esetében figyelhető meg. Feltételezhető, hogy e korosztály képviselőinek külföldre vagy ipari szektorba távozása továbbra is jellemző, ugyanakkor már nem olyan drámai mértékű, mint a rendszerváltozás után közvetlenül. A Lendület program lehetőséget teremtett a kiemelkedő tudású kutatók hazatérésére, illetve fiatal és eredményes kutatók itthon tartására mobilitásuk és önállóságuk megteremtésével.

A kutatói átlagléttség növekedése nem eredményezte a publikációk számának arányos növekedését. Ugyanakkor jelentős nemzetközi hatásként, kisugárzásként értékelhető, hogy a vizsgált időszakban a kutatók publikációinak független hivatkozása megduplázódott, mintegy 20 ezerrel megnövelve az idézettséget, így 2015-re elérte a 45 ezer független hivatkozást. Ez a

növekedés egyértelműen tükrözi, hogy az MTA matematikai és természettudományi intézeteiben elért eredmények a világ tudományos közéletének fokozott figyelmét keltették fel az értékelt években. A táblázatból az is látható, hogy az egy főre jutó évi publikációk száma közel azonos a vizsgált időszakban, miközben az egy kutatóra jutó független hivatkozások száma majdnem a duplájára nőtt. A kutatók jelentős lépéseket tettek és tesznek annak érdekében, hogy kutatási eredményeik jelentős visszhangot váltsanak ki. Ezt mutatja az SCI folyóiratokban gyarapodó cikkek száma. A publikációs stratégia meghatározásakor és megvalósításakor továbbra is törekedni kell a közlemények minőségi eloszlásának további javítására.

A hálózatmegújítási program intézményi kereteinek kialakítását követően – a rendelkezésre álló fejezeti kezelésű források célzott felhasználásával – 2012-ben megkezdődött az intézethálózat célzott infrastrukturális korszerűsítése. Az értékelő testületek felmérése szerint a tudományterület kutatási infrastruktúrája (laborműszerek, kiemelt kutatási beruházások, informatikai beszerzések) általában megfelelő, néhány területen az elmúlt évek fejlesztéseinek köszönhetően kiváló. Mára elsősorban a kiváló színvonalú kutatási infrastruktúra működtetési többletfedezetének hiánya jelent megoldandó problémát, illetve az idővel törvényszerűen bekövetkező amortizációs ráfordítások többletfinanszírozása. Előfordul az is, hogy korábban beszerzett kísérleti nagyberendezés a mai állapotával és hasznosságával már nem arányban álló célzott akadémiai támogatásban részesül, míg a később kiépült, kutatási szempontból nagyobb jelentőségű műszerek nem kapnak célzott fenntartási támogatást. A fejlesztések mellett a 2012-től 2016-ig megvalósított beruházások működtetésére is kellene az akadémiai forrásokból pályázható támogatást biztosítani vagy pedig a kutatóhelyek éves költségvetési támogatását ennek megfelelő mértékben kiegészíteni.

A kutatóhelyek jelenlegi MTA-költségvetési támogatása általánosságban elégtelen, többnyire csak a határozatlan idejű közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott kutatók és az asszisztencia, adminisztráció bérére elegendő. A költségvetési támogatás nem elegendő a financiálisan zökkenőmentes működéshez. A hálózat működtetésének rugalmas és ösztönző forrása a pályázat. A pályázatok biztosítanak témák kidolgozására elemi vagy kiemelt lehetőséget, eszközbeszerzésre módot, a fiatal kutatók, posztdoktorok határozott idejű alkalmazására időszakos formát, a belőlük elvont rezsit teremt meg a kutatóhely működtetésének dologi feltételeit is, sőt a kutatóközpont, illetve önálló kutatóintézet vezetői (főigazgató, igazgató) számára is gyakran a visszatartott pályázati rezsit biztosítanak bizonyos mozgásteret.

Mindennek kettős hatása van. Egyfelől a köztestület és a kutatóhálózat kapcsolata áttételes és távoli. Maga a kutatóhálózat nem áll érdemi akadémiai kontroll (szakmai ellenőrző tevékenység) alatt, hanem tevékenysége mára a pályázati kiírásoktól és a pályázatok elnyerésétől függ. A tudományt célzó és segítő pályázatok pedig növekvő részben nem akadémiai (NKFI Hivatal, posztdoktori), amennyiben pedig akadémiai (célzott MTA versenyképességi pályázati támogatások), annyiban a mindenkori elnök elkülönített hivatali apparátusa és külön szervezett bírálati rendszerei MTA fejezeti irányítása alatt állnak. Másfelől a pályázati rendszerű támogatás nemcsak intézményen és köztestületen túli, hanem kifejezetten feladathoz kötött és időszakos. Ennek megfelelően az osztott hatalmi központoktól (MTA, NKFI Hivatal) függ mind a kutató, a kutatóműhely és így a tudományos témák jövője, mind pedig a közvetlen tudományos és magasabb szervezeti vezetés által legfeljebb valószínűsíthető, de nem tervezhető intézményi fejlesztés.

Olyan távlatos kérdésekben nem lehet stratégiaileg előre látni, mint pl. a fiatal kutatók foglalkoztatása vagy a műszerberuházás, sőt az infrastruktúra fenntartásához szükséges fedezet biztosítása, minthogy az MTA-költségvetés egy részét nem alapellátmányban kapják meg az intézmények, hanem MTA versenyképességi pályázati rendszerből. Ez a helyzet (így

a fiatal kutatók továbbfoglalkoztatásának megoldatlansága) nemcsak morálisan tarthatatlan, de azzal a veszéllyel is fenyeget, hogy a kipróbált, komoly teljesítményt maguk mögött tudó, az intézet jövője szempontjából meghatározó kutatók is máshol keresnek maguknak biztosabb egzisztenciát.

A 2012-ben elindított akadémiai átszervezés mozgatórugója volt, hogy az egymástól elkülönülő telephelyeken működő kutatóintézeteknek fontos kutatási területeken nincs meg a szükséges „kritikus tömegük” a nemzetközi szinten is kiemelkedő, valódi hatást kiváltó teljesítmények eléréséhez. A hasonló tudományos tematikával rendelkező kutatóintézetekből szervezett kutatóközpontok jellemzően az intézetek közötti együttműködések hatékonyságát, intenzitását növelték, de az átszervezés nem minden elvárt esetben eredményezett érdemi kutatócsoport-összevonásokat, a kevésbé érdemleges kutatási témák megszüntetését, a szakmai és tudományos humán erőforrások fokozottabb koncentrációját. E végrehajtott szakmai felülvizsgálat értékelése alapján egy-egy intézetben továbbra is kezdeményezni kell a kutatási témák prioritásainak meghatározását, és ahol szakmailag indokolt, ott a kutatási projektek számának csökkentését.

Az MTT-intézetek zömében felfedező jellegű alapkutatást végeznek, kiegészítve alkalmazott kutatási területekkel. A mára megváltozott hazai és nemzetközi pályázati környezet még inkább az innovációtámogatásra épít. 2014 márciusában az MTA-költségvetésben új elemként jelent meg a kiválósági központok támogatása, amelyet az MTA meghívásos pályázati formában, éves szinten 300 millió Ft keretösszegben vezetett be „Itthon és a horizonton” megnevezéssel. A konstrukció célja, hogy a megújított akadémiai és felsőoktatási kutatóintézmények új együttműködési terepe alakuljon ki kiválósági együttműködésekkel. A programban részt vevők 3 éves koncentrált kutatási programokat indítottak el. Feltétlenül javasolt ezt a kezdeményezést erősíteni, és meghívott pályázók által benyújtott programok helyett nyílt pályázati felhívási rendszerré alakítani.

A kutatóközpontokban az intézetigazgatók nem rendelkeznek olyan forrásokkal sem humán-, sem pénzügyi vonatkozásban, amelyek segítségével számottevő módon tudnák alakítani, irányítani és változtatni az intézet tudományos irányait, tematikáját és a kutatók motiválását. Az átszervezés során a főigazgatók túlzottan erős, a kutatóközponti intézetigazgatók pedig túlzottan gyenge vezetői pozícióba kerültek. Ugyanakkor az intézetigazgatók felelőssé tehetők egy intézet tudományos teljesítményéért. A főigazgatók mint jogszabály szerint magasabb vezetők egyszemélyi felelősségét és az azzal járó – a központosított intézményi konstrukcióból fakadó – jogosultságokat fenntartva, érdemi szakmai irányító szerephez kell juttatni a diszciplína megvalósításáért felelős intézetigazgatókat, akik átengedett jogkörökben is eljárhatnak. A szakmai döntések és szakmai felelősségvállalások szintje így újra egy hierarchiai szintre kerül, ami a bürokratikus elemek csökkenését s a végrehajtási, intézkedési szintek gyorsulását is lehetővé teszi a kutatóközponti konstrukció egy jogi személyiségén belül.

Bizonyos főigazgatói hatáskörök átadására jelenleg is van jogi lehetőség, amelyre intézményi feltételek között szükség is van. Azonban a főigazgatói vezetői beosztásnak emellett, hogy a döntési jogosultságokat teljesen vagy redukált részben koncentrálja, olyan többletforrásokkal is kell rendelkeznie a jövőben, amelyekkel a főigazgató ösztönözni tudja a szakmai tevékenységek és elvárások megvalósulását intézetek feletti koordinációs szerepkörében eljárva. Az AKT SZMSZ Bizottsága a főtitkár felkérésére előterjesztést készíthet a kutatóközponti intézetigazgatók és a főigazgató együttműködési kapcsolatrendszerére irányulóan, a működés, a kompetenciák és a források fölötti rendelkezések áttekintése és fentiek szerinti előkészítésére vonatkozóan.

A három tudományterületi testület közös javaslatai

A tudományterületi testületek egyetértettek abban, hogy **nem tartják szükségesnek és indokoltnak a szerkezeti átalakítással 2012-től létrejött jelenlegi kutatóhálózati struktúra lényegi (MTA-törvényt érintő) megváltoztatását.**

Az értékelési tevékenység tapasztalatai alapján ugyanakkor közös javaslatokat fogalmaztak meg a jövőre vonatkozóan, amelyek többek között a következők voltak:

1. Az MTA valamennyi intézete igazgatóját érintő kinevezési, felmentési és munkáltatói tevékenységénél – az illetékes tudományos osztályok véleményének ismeretében – az AKT elnöke gyakoroljon egyetértési jogot. Szükségesnek látták egyes főigazgatói hatáskörök leosztását az intézetigazgatók számára.

Javasolták továbbá, hogy a hároméves időtartamú igazgatói/főigazgatói kinevezésnek legyen előfeltétele az MTA doktora cím. Amennyiben PhD-fokozattal rendelkező pályázik igazgatói/főigazgatói pozícióra, akkor megbízása maximum két évre szóljon, kivéve, ha dokumentálni tudja, hogy átesett a DSc cím megszerzéséhez szükséges habitusvizsgálaton.

2. Az országban folyó kutatási főirányok prioritásainak meghatározásában az Akadémia vegye ki a maga elméleti-szelektáló és gyakorlati-tudományszervezési részét. A kutatóhálózat működtetésében elsődlegesnek kell lennie a nemzetközi mércével mért szakmai kiválóságnak, de a hazai kutatás, oktatás és innovatív gazdaság érdekében a nemzetközi tudományosság mértékadó eredményeinek adaptációja is elengedhetetlen. Mindemellett nemzetközi kötelezettség is a hazai természeti és történeti-társadalmi közegben vizsgálható sajátos jelenségekre, kiemelten a nemzeti kulturális örökség ápolásának egyedülálló felelősségére kellő figyelmet szentelni.

3. Akadémiai szintű humánpolitikai stratégia kidolgozását javasolták a kutatói utánpótlás és az akadémiai doktori intézmény rendeltetésszerű szerepének biztosítása érdekében. Ennek figyelembe kell vennie a munkaerőpiaci, az adminisztratív és a pénzügyi környezet változásait.

A hálózatátalakítással bevezetett új akadémiai támogatási formák ugyanis csak néhány évre szólnak, ezért – kiszámítható életpályamodell hiányában – lejártuk után ismét gond lehet a kutatók további foglalkoztatása.

Rendezni kell az MTA-kutatóhelyeken és a felsőoktatásban is feladatot vállalók helyzetét, mert a kettős szerepben tevékenykedő oktató-kutatók azonosulási problémával szembesülnek a közös pályázati erőforrásokért versengő intézetek képviselőiben. Azt is rendezni szükséges, hogy ugyanazon szakmai teljesítmény elkönnyülésére ne többszörösen kerüljön sor, viszont az intézményes eredmények számbavételekor a közös teljesítmény ne sikkadjon el.

4. A kutatást kiszolgáló adminisztratív, logisztikai és szolgáltatóegységek hatékonyságának növelését és ellátásukat modern informatikai rendszerekkel.

5. Az MTA Titkárság gazdasági apparátusának jogszabály szerinti ellenőrző funkcióját megerősíteni javasolták annak érdekében, hogy eredményesen, hatékonyan működtesse belsőkontroll-funkcióit, továbbá szükséges a kontrolling tevékenységének szigorítása is.

6. Az egyes tudományterületek jellemző sajátosságainak megfelelő, egyértelmű és objektív követelményeken alapuló normatív teljesítményértékelési és ösztönzési rendszer bevezetését (vagy a meglévők aktualizálását) az MTA kutatóközpontjaiban és -intézeteiben, a kutatóintézeti tanácsok vezetésével, az AKT és a külső tanácsadó testületek véleményének figyelembevételével.

7. Az Akadémia segítse elő a nemzetközi tudományos információáramlásban való megfelelő, korszerű, a szabályozott környezetbe illeszkedő részvételt, mind a hozzáférési feltételek rendszerszerű biztosításával, mind a magyar tudományos eredmények közzétételi formáinak támogatásával. Az elektronikus adatbázisok és kommunikáció fejlesztésén túl ideértendő az intézményes könyv- és folyóirat-kiadás formáinak átgondolt megerősítése is a tudományterületi sajátosságok figyelembevételével.

8. Az eredményes pályázati sikeresség érdekében az MTA Titkárság illetékes részlegei (Kutatási Pályázatok Főosztálya, Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, Kutatóintézeti Főosztály) célzottan és hatékonyan vegyenek részt a nemzetközi pályázatok előkészítésében, lehetőleg már a pályázati kiírások előkészítési fázisában is. Megfelelő informatikai háttér kiépítése szükséges a pályázók megsegítése, illetve a pályázati eredményesség követhetősége céljából.

9. Az akadémiai tudástranszfer-tevékenység felülvizsgálatát javasolták azzal a céllal, hogy a kutatóhálózatban a hazai és a nemzetközi szabadalmak benyújtásának és gyakorlati hasznosításának aránya növekedjen. Az Akadémia szakmai tekintélyével segítse elő a szabadalmi oltalmi igénybenyújtások csökkenésének megállítását, illetve e tevékenység fejlődő pályára segítését. A költségvetési fejezet támogassa – célzottan erre fordítható éves MTA-költségvetési előirányzat allokációjával – az intézetekben létrejövő szellemi termékek nemzetközi szabadalmainak (Patent Cooperation Treaty) benyújtását, egyben biztosítsa a megadott szabadalmak elismerését megfelelő publikációs tevékenységként.

10. Javasolták egy megújított, az akadémiai szintű középtávú infrastruktúra-fejlesztési programot követő pályázati rendszer kidolgozását az infrastrukturális beruházásokra. Az Akadémia kísérelje figyelemmel a középtávú beruházási program elkészítését és következetes megvalósítását. Újra kell gondolni az MTA Kutatási Infrastruktúra Elnöki Bizottság feladat- és tevékenységi körét.

11. Az egyéni kiválósági pályázatokon (ERC, Lendület stb.) való intenzívebb részvétel érdekében javasolták, hogy a kutatóközpontoknak legyen belső (intézményi) ösztönző rendszerük, és e célra erőforrásaikból (főigazgatói keret) biztosítsanak pénzügyi forrásokat.

12. Az intézethálózat 2012-ben végrehajtott átszervezése óta felmerült problémák megoldása és működtetésének korrekciója után történjen meg az MTA központi támogatási rendszerének (fejezeti kezelésű előirányzatok) újratervezése.

13. Javasolták az MTA-intézethálózat feltárt problémáinak megoldását és működtetésének korrekcióját a fentiekben megfogalmazott javaslatok figyelembevételével. A munka megkezdésekor figyelembe kell venni, hogy a 2012. évi szervezeti átalakulás következtében sem az önállóan maradt intézetek, sem a kutatóközpontokba szervezett intézetek tudományos munkájában nem következett be törés. A létrehozott kutatóközpontok jellemzően erősítették az intézetközi együttműködéseket, és jelentős célzott infrastruktúra-fejlesztésekben részesültek. Ugyanakkor a működés adminisztratív feltételei általában megnehezedtek, a kutatóközpontok irányításában túlzottan domináló szerepük a főigazgatók, az intézeti igazgatók szerepköre bizonyos mértékben kiüresedett. Az MTA-intézetek folyamatban lévő és tervezett áthelyezése más telephelyre fokozott figyelmet és körültekintést, továbbá az érintettekkel való folyamatos egyeztetést igényel. Alapos elemzés és tájékozódás után kívánatos adminisztrációcsökkentő és -megerősítő intézkedések bevezetése, valamint a vezetők közötti feladat- és felelősségmegosztás tisztázása.

Az MTA kutatóintézet-hálózat 2010–2015 közötti szakmai tevékenységének értékeléséről készült tudományterületi beszámolók elfogadása, a javaslatok és cselekvési pontok megvalósítása

A felülvizsgálat eredményét az MTA 2017. évi 188. rendes közgyűlése hagyta jóvá. Szintén ezen a közgyűlésen született határozat az MTA-kutatóhálózat eredményesebb működése érdekében teendő intézkedésekről szóló előterjesztésről, amely részben az intézmények átfogó szakmai átvilágítását elvégző testületek ajánlásai alapján készült. A megfogalmazott javaslatok és cselekvési pontok megvalósításáról az MTA elnöke 2018 áprilisában számolt be az Elnökségnek.